

UDK 811.163.6'282
Metka Furlan
ZRC SAZU, Ljubljana

REZIJANSKO *ÚBAC/ŪBAC* »OVEN« (Njiva)
(Praslovansko *ovъcъ »oven« v rezijanski sloven{-ini})

Rezijansko njivsko *úbac/wĭbac* »oven« in bilsko *wĭbac* »isto« se izvaja iz izhodnega slovenskega oksitoniranega *ovĭc (m.), g. *ovcъ < psl. *ovъcy (m.), g. *ovycъ.

The rezijansko dialectal *úbac/wĭbac* »ram« (Njiva) and *wĭbac* »idem« (V Bili) are derived from the primary Slovene and-stressed word *ovĭc (m.), g. *ovcъ < Old Slavonic *ovъcy (m.), g. *ovycъ.

1 Etnolog Milko Mati-etov je posebno pozornost pritegnil z opozorilom, da v rezijanskem govoru Njive ovnu ne pravijo tako kot v govoru Solbice *ovén** oziroma govoru Bile *mulón*, ampak *úbac* (Mati-etov 1998: 56). Ob tem je zapisal, »Da pa bi se kdo prehitro ne lotil iskanja tujih paralel, pogledajmo najprej, ali do te besede ni prišlo morda po notranjem rezijanskem razvoju ...« (isti: 61 op. 26), in sklepal, da naj bi bil rezijanski *-b-* v *úbac* iz prvotnega sln. *ovĭc nastal po interkalaciji labialnega zapornika, ki je med *w* in *c*¹ znana tudi npr. v rez. *áwpcā* »ovca« (nelocirano Ramovč 1928: 118; isti 1935: 38). Hkrati je Mati-etov pomislil, »kaj -e nagajivi sosedje iz drugih rezijanskih vasi niso Njivjanom morda samo podtaknili (si nala{-izmislili, »skovali«) za ov-jega samca ime *ówbac, *úbac*, da bi se iz njih lahko ponor-evali: »Glejte, {e tega ne vejo, da se mu pravi »oven«!« (Mati-etov 1998: n. m.). Mati-etova razlaga, da bi bil *-b-* v tem rezijanskem leksemu tako kot v *áwpcā* interkaliran, sicer ni sprejemljiva, ker rezijanski refleks izhodi{-nega slovenskega imenovalnika *ovĭc pogoja za interkalacijo nikoli ni izpolnjeval, v oblikah s konzontanym zaporedjem *wc* (npr. v roditelju *ovca) pa bi zaradi slede-ega nezvene-ega *-c-* pri-akovali interkalirani nezvene-i zapornik *-p-* kot v rez. *áwpcā* (f.) »ovca«. Kljub temu je Mati-etova domneva, da naj bi se v rezijanskem *úbac* ohranjal mo{ki slovni-ni ustreznik *ovycy = sln. *ovĭc k splo{noslovanskemu **ovyc#* (f.) = sln. knji'. *ovca* ve~ kot verjetna. Njegovega pomisleka o internorezijanskem neologizmu pa ne bi smeli vzeti v resen ozir, saj je bil gotovo brez preverjanja po drugem slovenskem, kaj {ele slovanskem leksikalnem fondu izre~en ad hoc. Kakorkoli 'e, Mati-etovo opozorilo je hvalevredno, ker je z njim spro'il vpra{anje, ki je relevantno tudi za praslovansko leksiko. Novi psl. leksem *ovycy namre~ med drugim spreminja tudi dosedanjo relativnokronolo{ko razlago o nastanku psl. 'enskega para *ovycā iz praide. samostalnika kategorije 'ivosti **Hāŏi-/Hōŏi*²

¹ Interkalacija labialnega zapornega elementa je v rezijan{-ini potrjena tudi med *w* in *t*, *d*, *ʃ*, *~*, *s*, *z*, *ʃ*, ' *n* in *l* (Ramovč 1935: 38). Pojav je bil v zahodnem slovenskem jezikovnem prostoru sicer najbolj tvoren v histori-ni rezijan{-ini in je ju' neje sporadi-no potrjen tudi v gori{kih govorih (npr. l. 1607 *aup*; *a* »ovca« poleg *auchiar* »ov-ar« (Alasia); tpn. *Doberdob* (o tem Ramovč 1924: 40)). Danes je tudi v rezijanskih govorih 'e precej zabrisan, prim. *wāpca* (Bila (SLA)) : *wāwca* (Bila (Steenwijk 1998: 330)).

* Z znakom za akut ^a je v rezijanskem sinhronem gradivu ozna-eno mesto naglasa.

»ovca/oven« (prim. klinopisnolov. 3+ÓÄ (splošni spol) »ovca/oven«, sti. *ávi-* (m., f.) »ovca, oven« (poleg *avik-* (f.) »ovca«), gr. *oüs* (m., f.), g. *oiós* »ovca, oven«, lat. *ovis* (f.), g. *-is* »ovca«, lit. *avis* (f.), g. *-ãs* »isto«, let. *avs* (f.)).

1.1 Vpražanje relativnokronološkega in besedotvornega nastanka psl. para **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.) v odnosu do praide. **HãŃi-/HóŃi-* »oven/ovca« sem obravnavala drugje,³ pri-ujó-i prispevek namenjam le vpražanju, kako je sln. rez. *úbac* nastal iz izhodnega sln. **ovĭc* (m.), g. **ovyc2* »oven« oz. psl. *ovòcy* (m.), g. **ovyc2*. Rezijansko *úbac* je namre~ slovanska beseda, ki je iz izhodišne slovenske {ele v rezijanskem sistemu dočvela vrsto sprememb, ki je niso le v odnosu do sln. feminativa **ovcš*, ampak tudi v odnosu do sln. **ovĭc* naredile teč ko razpoznavno in bi zato lahko postala plen parajezikoslovnih sodb. Vse prevekrat (namerno?) presličano ali pa neupočevano je namre~ znanje, da je vsak jezikovni sistem (manjši ali ve~ji) in tudi njegov leksikalni fond rezultat razvoja in da je jezikovni razvoj, ki je deloval na različnih jezikovnih ravneh in povzročil nastanek novih sistemov oz. novih leksikonov, mogo~e prepoznavati le z aplikacijo dveh metod: **primerjalne metode** in **metode rekonstrukcije**. Vpražanje nastanka določnega leksema v jeziku, nare~ju ali govoru je namre~ ob strogem upo~tevanju sinhronega stanja sistema, kateremu leksem pripada, rečljivo le s primerjalno metodo, ki omogo~a vedenje, ali je enak leksem znan tudi v katerem drugem sorodnem jezikovnem sistemu, metoda rekonstrukcije pa omogo~a vedenje, iz katerega jezikovnega sistema ta leksem izhaja in kako se je kot temeljna formalno-pomenska komunikacijska enota jezika v tem jezikovnem sistemu glasil. Vse to pa hkrati dopu~a, da lahko formalnemu in pomenskemu razvoju takega leksema sledimo od njegovega etimološkega nastanka pa vse tja do njegove zadnje, sinhrono pojavnosti. @al je zgodovinskost na~e lekseke, ki je bila utrjena če z Mikloševim etimološkim slovarjem slovanskih jezikov (Furlan 1994: 7 ss.), {e vedno premalo uzavečena. Enako premalo uzavečeno je tudi dejstvo, da sta primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije pravzaprav univerzalni metodi, ki sta nujni in neobhodno potrebni pri diahroni analizi vseh jezikovnih sistemov. Brez njiju namre~ (pred-)zgodovine besedja in jezikov ni mogo~e preučevati. Zato je analiza in razlaga postanka slovenskih nare~nih sistemov oz. njihovih leksikalnih fondov oz. njihovih enot brez dosledne aplikacije teh dveh metod

² Praide. rekonstrukcija poimenovanja za ovco/ovna je z alternirajo~ima osnovama predstavljena zato, ker se je leksem tako kot npr. tudi **dëru-/dóru-* (n.) »drevo, les« prvotno sklanjal po akrostatičnem akcentskem vzorcu z *o*-jevsko prevojno stopnjo v krepkih in z osnovno prevojno stopnjo osnove v {ibkih sklonih, ki je imela zaradi vzglasnega anatolskega 3- iz praide. **H2* osnovno stopnjo *a*-jevsko. Tako Schindler, FS Pedersen, Wiesbaden, 1994, 395; isti, Die Sprache 15 (1969), 153 op. 60, ki *a*-jevsko vokalno barvo dokazuje tudi s toh. B *awi* (nom. pl. f.) »ovce«. Predpostaviti pa bi jo bilo mogo~e tudi za staro indijšino, kjer je vzglasni vokal *a*- v odprtih zlogih vedno kratek (prim. *ávi-*, *avik-*) in torej ne more biti iz ide. *o*, kar bi v istih pozicijah spročilo delovanje Brugmannovega zakona. Druga~e o sti. vzglasni kra~ini samo pri *ávi-* Mayrhofer, FS Neumann, Innsbruck, 1982, 184 op. 20, ki sklepa, da naj bi bil kratek vzglasni *a*- v oblikah z odprtim zlogom analoški po bolj pogostih rigvedskih oblikah z zaprtim zlogom *ávy-*.

³ O tem v prispevku Praslovansko **ovòcy* (m.) : **ovyc#* (f.) v Etymologické symposium Brno, 1999. 7.–9. zář 1999 (v tisku).

brezperspektivna. Vprašanje nastanka dolo~enega leksema je namre~ vedno vprašanje njegovega diahronega razvoja.

2 Mati~etov je ob mo'nosti, da je *úbac* nastal iz slovenskega *ovĭc (m.) »oven«, tudi menil, da bi bil to internorezijanski neologizem, ki naj bi ga drugi Rezijani novotvorili in Njivjanom »podtaknili« (Mati~etov: 61 op. 26). Slednjega mnenja – kot re~eno – ne gre jemati v resen ozir. Neologizmi kot najmlajša plast leksikalnega fonda, naj so nevtralni ali pa stilisti~no obarvani, ne nastajajo kar tako, ampak vedno na podlagi besedotvornega vzorca, ki je bil v ~asu njihove tvorbe brez te' av razpoznaven v samem sistemu. Iz rezijanskega gradiva, ki mi je na razpolago, lahko ugotovim, da je opozicija maskulativ : feminativ na tem podro~ju najbolj pogosto izra'ena z besedotvornim vzorcem -*ø*- : -{*kica*, npr. *pastír* : *pastír{kica*; *mulinár* : *mulinár{kica* (Solbica – SLA). Ta o~itno pri nastanku *úbac* ni bil udele'en, tudi zato ne, ker primerjalno slovensko in slovansko gradivo nedvomno potrjuje obstoj slovanskega kon~no nagla{enega leksema *ovòcy (m.) in tako ka'e na ve~jo verjetnost prvega dela Mati~etove razlage.

2.1 Slovansko *ovòcy (m.), g. *ovyc2 »oven« namre~ potrjuje naslednje gradivo:

a) v Gutschmannovem slovarju pod geslom *Schöps* navedeno slovensko *ovez* [*ovec*]. Pomena »ko{trun« in »oven« se pri historio~no istih leksemih pogosto izmenjujeta, tako da v etimolo{kem smislu prvotno poimenovanje za ko{truna lahko za~ne ozna~evati ovna in obratno, prim. sln. dial. *skópec* »oven« (notranjsko (Stari Trg pri Lo'u, Vrhnika pri Lo'u), belokranjsko (Ade{i-i) – SLA) : »ko{trun« (kra{kó (Mavhinje na Krasu) – SLA), ~. *skopec* »isto«, gl., dl. *skop* »skopljena 'ival«; sln. dial. *óven* »ko{trun« (me'i{kó koro{kó (Koprivna) – SLA) : sln. knji'. *óven*. Pomen Gutschmannove glose je zato gotovo sekundaren, nastal iz prvotnega »oven«.

b) rusko arhangelsko *ovéc* (m.), g. *ovcá*, ki je skupno ime za ovco in ovna (SRNG: XXII, 295);

c) gornjelu'i{kó *óóó* »oven«, ki je izpri~ano tudi v sintagmi *ĭnzany óóó* »ko{trun« in je po podatkih iz lu'i{kóga dialektolo{kóga atlasa redek, zato verjetno v njem tudi ni kartografiran (SS: 76, 78);

~) pomorjansko *óovc*, -a »oven«, ki v Lorentzovem slovarju ni lociran in spada v otro{kó govorico (Lorentz 1971: III 747).

2.2 To gradivo hkrati ka'e na obstoj praslovanskega para *ovòcy (m.) : **ovyc#* (f.), ki je bil v besedotvornem razmerju maskulativ : feminativ v primerjavi do funkcionalno enakega in tvornega praslovanskega vzorca **-ycy* (m.) : **-ica* (f.), npr. *poròcy : *poròca = sln. *prásec* : *prasíca*, *dĭlavcy : *dĭlavica = sln. *dĭlavec* : *dĭlavica* (Trubar; rezijansko) ... osamljen in prav zato brez vpliva na jezikovni sistem. Njuna medparadigmatska vez se je zato {abila, kar je povzro~ilo, da je bil maskulativ skoraj povsod zamenjan z drugo obliko, npr. ali z *ovòmw, *baramw ... Skoraj povsod, saj je vez ostala 'iva vsaj tja do nastanka njivskega rezijanskega govora.

3 Pred Mati-etovim je *úbac* v pomenu »oven« za Njivo evidencial 'e Baudouin de Courtenay: *úbac*, akz. sg. *úbaca*. Tudi Logar in Rigler sta ga na Njivi v za-etku 60. let evidenciala kot *wǎbac* »oven« (SLA), torej s proteti-nim *w-* in zasoplim *ǎ*. Kot *wǎbac* »oven« je bil zabele'en tudi v Bili, kjer je ob-uten kot tuja, nebilska beseda (Steenwijk: 332).

3.1 Po podatkih iz gradiva za SLA se na Njivi ovca glasi *áwca*, torej brez proteti-nega *w-*, v Bili pa *wáwca* (Steenwijk 1992: 330) s proteti-nim *w-*. Pred rezijanskim vokalom *o* iz slov. *o je taka proteza v Bili – vse ka'e – sistemska, na Njivi pa ne, prim. npr. bilsko *worǎl* »orel«, *wotrák* »otrok«, *wásan* »osem«, *wátrabe* »otrobi«, *wásla* »osla«, *wása* »osa«, *wáblak* »oblak« (Steenwijk 1992: 328, 329, 330) : njivsko *otrák*, *ásen*, *átrobje*, *oltár*, *ásla*, *ása*, *áblak* (SLA). Za razliko od Bile proteti-ni *w-* ni tipi-no njivski niti pred *u*-jevskim vokalom (< slov. *o, *u), npr. *utruct* »otroci« (SLA) < *otrocǐ, *ǎkná* »okno« (SLA)⁴ < *okwnǔ : *ǎhǐ* »uho« (SLA) < sln. *uhǔ < slov. *ŭcho. V vsem njivskem gradivu za SLA je namre~ ob *wǎbac* mogo~e najti samo {e primer *ziz wǎhe* »z u{esi«. Zato bi za relevantna para analize morda veljalo vzeti njivski *úbac* : *áwca* in bilski *wǎbac* : *wáwca*.

3.1.1 Praslovanski izhodi{-ni par njivskega *úbac* : *áwca* in bilskega *wǎbac* : *wáwca* je bil v maskulinativu tako kot njegov sinonim *ovǔm = sln. knji' . *óven*, rez. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Mati-etov 1998: 56)) oksitoniran *ovǔcy (m.), g. *ovyc2, prim. rus. arhangelško *ovéc*, g. *ovcá*, v feminativu pa premi-ne akcentske paradigme **ovyc#*, akz. *ǎvyčǔ, npr. hrv. (Novi) *ofcš*, akz. *ǎfcu*, nom. pl. *ǎfce* (Illii--Svyti--: 99; Juri{i}: 145), sln. zastarelo *óvca*, akz. *ovcǔ*, nom. pl. *ovcr* (Valjavec: 194) in dial., npr. *ucš*, akz. *ucǔ*, nom. pl. *uch* (Jeroni{-e (SLA)). V prvotnem slovenskem sistemu se je par glasil *ovǔc : *ovcš. V predhistori-nem -asu, ko je v rezijan{-ini {e obstajala kvantitetna opozicija v nagla{enih zlogih in je bila interkalacija labialne zapore 'e izvr{ena, bi to dalo rezijanski par *ovšc : *owpcš, in nadalje njivski *ovác : *owcá ter bilski *ovǎc : *wowcǔ. Za prvi -len para prim. njivsko *udovác* (SLA) < *vydovǔcy in bilsko *lonǎc* < *lonǔcy. Izpri-ano *úbac/wǎbac* se od foneti-no pri-akovanih refleksov – -e ne izpostavim alternirajo-e proteze – razlikuje a) po odpravljeni oksitonezi (enak pojav je znan tudi pri refleksu feminativa), b) po *u*-jevskem vokalu (deloma tudi zasoplem) pod naglasom, c) po medglasnem -b- namesto pri-akovanega -v-.

3.2 Rezijan{-ina je ohranila kon-ni{ki naglas v primerih tipa sln. *lonǎc < *lonǔcy, *potǎk < *potǔkw in tipa sln. *sestrš < **sestr#*, npr. njivsko *udovác*, *lonéc*, *pǐ ták* : *sastrá*, *wodá* (v zvezi *wodá spadúwa dálu* »slap«), *visoká* (adj. f.) (SLA); bilsko *wodovǎc*, *lonǎc*, *konǎc*, *wotrák* : *sastrǔ*, *ǎnǔ*, *visokǔ* (adj. f.) (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329, 307, 335, 324). Medtem ko je staro akcentsko mesto v

⁴ Vzglasni *u*-jevski vokal v tej obliki ni regularen in je morda analo{ki po lok. sg. *ǎknt. Pri-akovani refleksi imenovalnika bi se namre~ glasil *okná, prim. bilsko *wokná*. V predhistori-nem obdobju rezijanskega sistema delujo-i disimilatori-ni prehod prednaglasnega *o* + *u* pred visokimi vokali *x (< **ǎ), *i (< *ǎj), *i (< *ǎi) se v njivskem gradivu za razliko od bilskega potrjuje tudi pri refleksu kratkega jata, npr. njivsko *tu wǎtǎ* (SLA) : bilsko *kotǎ* (Steenwijk 1992: 270).

⁵ V zvezi z njivsko opozicijo *a* : *e* npr. v *udovác* : *lonéc* in rekonstrukcijo *ovšc glej op. 8.

primerih tipa *lonĭc (prim. sln. knji' . *lónec*) ohranjeno in ga potrjujejo tudi rezijanski refleksi psl. *ovòmw, prim. *ovén* (Osojane (SLA); Solbica (Mati-etov 1998: 56), *ovĭn/ovĕn* (Bila (Steenwijk 1992: 290), je akcentski umik pri tipu *sestrš samo navidezen in ni sistemski, ker je rezijan{-ina v imenovalnikih ednine 'enskega spola *a*-jevške prvotne slovanske premi-ne akcentske paradigme tipa **vod#*, akz. *vĭdŭ delno posplošila baritonirano obliko, npr. njivsko *kása* (ob akz. *káso*), *ása*, *hára*, *náha* (ob akz. *ná náho* »na nogo«) : *kozá*, *wodá* (SLA); bilsko *wása* (ob akz. *wáso*), *wájska* (ob akz. *wájsko*), *gára* (ob akz. *gáro*), *nága* (ob akz. *nágo*), *wáda* (ob akz. *wádo*) : *kozĭ* (Steenwijk 1992: 330, 329, 259, 288, 329, 270).⁶ Pri rezijanskih refleksih izhodnega sln. *ovcš (f.) je takšen analo{ki akcentski umik v imenovalniku splo{no izveden, prim. *wápca* (Bila (SLA)) : *wáwca* (Bila (Steenwijk 1992: 330)); *áwca* (Solbica (SLA)); *áwca/ápca* (Osojane (SLA)); *áwca* (Njiva (SLA)). Tako kot pri drugih *a*-jevskih samostalnikih 'enskega spola prvotne slovanske premi-ne akcentske paradigme je sekundarna, analo{ka baritoneza za-ela prodirati tudi v druge prvotno slovanske oksitonirane sklone (Rigler 1972: 120 s.), kar je npr. privedlo do njivske oz. bilske rodilni{ke oblike ednine *áwce* (SLA) oz. *wáwce* (Steenwijk 1992: 330) proti npr. sln. rez. *wowcŭ* (Bila (Steenwijk 1992: 330)), hrv. -ak. *ovcä* (Vrgada (Juri{i} 1992: 145)), r. *ovc*., pa verjetno tudi do njivskega mno'inskega rodilnika *úwc* (SLA)⁷ ← rez.*uwxc < severozahsl. *ovxc < slov. *ovocy = sln. knji' . *ovác*, hrv. dial. *ovác* (Novi (Juri{i} 1973: 145)). Njivsko *úwc* (g. pl. f.) in bilsko *uwci* (g. pl. f.) z vzglasnim *u*- proti vzglasnemu zasoplemu *í* (npr. v imenovalniku in rodilniku ednine) izpri-uje rezijanski disimilatori-ni prehod prednaglasnega *o* > *u* pred visokima vokaloma *x* (< sln. *Í) in *i* (< psl. *ŭjŷ), ki je deval pred analogno odpravo oksitoniranih oblik v *a*-jevski deklinaciji samostalnikov 'enskega spola (prim. njivski g. pl. f. *úwc*) in tudi pred sovpadom rez. *i in rez. *š < severozahsl. *q < sln. *ĭ v bilski polglasnik *Í*, kot je o-itno iz bilske opozicije *kutĭĭ* > **kotyhit'ŷ* : *koĭĭl* < *koĭhw oz. *mugĭĭ* »mogli« : *mogĭĭ* »mogla«.

3.2.1 Baritoneza v *úbac/wĭbac* je namesto pri-akovane oksitoneze *ovocy > sln. *ovĭc > severozahsl. *ovq > rez. *ovšc > njivsko *ovác, bilsko *wovĭc gotovo sekundarna. Rezijan{-ina je prvotno slovansko oksitonirano paradigmo *o*-jevskih

⁶ O tem Rigler (1972: 120 ss), ki analogno baritonezo v samostalnikih tipa *gára* razlaga s posplo{itvijo po sklonih, ki so bili v sln. cirkumflektirani na kon-nici = slovanski baritonirani (akz. sg. in nom.-akz. pl.) in se v rezijan{-ini ka' ejo ponovno baritonirani zaradi terciarnega akcentskega umika, npr. akz. sg. *gĭrŭ + sln. *gorŭ* + rez. *gáro*, nom.-akz. pl. *gĭra + sln. *gorr* + rez. *gáre*. V zvezi z domnevo, da v rezijan{-ini terciarni akcentski umik ne bi bil izveden, glej Vermeer, The Treatment of the Proto-Slavic Falling Tone in the Resian Dialects of Slovene – Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics (= Studies in Slavic and General Linguistics 10, 1987, 275–293).

⁷ Dvomim, da bi pri razlagi njivskega *úwc* (g. pl. f.) in pri Ramov{u (1935: 34), nelociranega *úpc* pri{la lahko v po{tev Ramov{eva razlaga o izhodnem baritoniranem g. pl. f. *ovycy + sln. *ŷvĭc*, prim. hrv. {tok. *nĭv+c+* (Ramov{ 1997: 452), ker bi to dalo rez. *úvac, -e ne 'e *ávac. Prvotni oksitonirani g. pl. bi bilo v rezijan{-ini potrebno predpostaviti tudi pri *okwnô. Le z izhajanjem iz g. pl. *okĭmw = sln. *ukân* (Dalmatin; Ramov{ 1997: 452) – torej ne *okwmw = sln. knji' . *ŷken* –, kar je prek rez. *ukxn v polo'aju pred nosnikom dalo *ukĭn, je namre- mogo-e razlo'iti izvor analogne njivske pluralne osnove *ukĭn*- (npr. *tá na ukĭnec* (SLA)) in bilske *ukĭn*- (npr. nom. pl. *ukĭne* poleg *oknâwji*, akz. pl. *ukĭne* poleg *wákne* (Steenwijk 1992: 328)).

samostalnikov s prednaglasnim kratkim vokalom namre~ ohranila, npr. njivsko *udovác*, *lonéc*, *pí ták* (SLA), bilsko *wodovíc*, g. *wodovč* »vdovec«, *loníc*, lok. *luncí* »lonec«, *koníc*, g. *konč* »konec«, *wotrák*, g. *wotroč* (Steenwijk 1992: 328, 277, 269, 329). Najti je mogo~e sicer redke primere z odpravljeno oksitonezo, a vedno le v stranskosklonskih oblikah. V teh redkih primerih je odpravljena oksitoneza

a) posledica foneti~nega odpravljanja jezikovno te~ko obstojnih fonemskih zaporedij, ki bi ogrozile jezikovni ob~utek o internoparadigmatski povezanosti oblik (npr. rez. *písa*, g. *písa*, d. *písu* »pes« (Bila (Steenwijk 1992: 293)), *pás*, -a (Njiva (SLA)), prim. sln. knji' . *pqs*, g. *psš* < *pòsw, g. *pysz);

b) posledica internorezijanske reinterpretacije imenovalnika (npr. rez. *woríl*, g. *woràla* »orel« (Bila (Steenwijk 1992: 328)) ← *oròlw, g. *orył po rezijanskem vzorcu *pitíln*, g. *pitìlana* »petelin« (isti: 293) < *pmtełnw, g. *èna {ele iz ~asa, ko disimilatorno ukanje prednaglasnega *o* ni bilo ve~ tvorno, sicer bi pri-akovali g. *wuràla, prim. bilsko *kuràtu*) ali pa

c) posledica posplo{itve akcentskega mesta iz imenovalnika, ki je lahko tudi 'e starej{a in ne le internorezijanska (npr. rez. *paták*, g. *patàka*, d. *patàku* »potok« (Bila (isti: 292)), *pí ták*, lok. *pí táci* (Njiva (SLA)), prim. sln. knji' . *pótok*, g. *połka* = ~rnovr. *pót" k*, g. *p" ðũk"*, lok. *n" p" ðũ* } (Tominec 1964: 174) < *potòkw, g. *potòka = hrv. *pòtok*, g. -a, r. *potók*, g. -a, ukr. *potík*, g. *potóku* ← *potòkw, g. *potòk2; toda osamljeno *sakál*, g. *sakàla* »sokol« (Bila (Steenwijk 1992: 306)), prim. sln. knji' . *sókol*, g. *sokóla*, tudi *sokíl*, g. *sokóla*, hrv., srb. *sòkò*, g. *sokòla*, r. dial. *sokól*, g. *sokolá*).

3.2.2 Baritoneza v *úbac/wí bac* je glede na znano in meni dostopno rezijansko gradivo s slovanskim prednaglasnim kratkim vokalom lahko le analo{kega nas-tanka. Ker je bila medparadigmatska praslovanska vez *ovòcw (m.) : **ovyc#* (f.) v slovenskem jezikovnem sistemu ohranjena vsaj v delu rezijanskega sistema, je verjetno, da je na analogni akcent v rez. *úbac/wí bac* vplival prav njegov par 'enskega spola. Interkaliranje bilabialnega zapornika v konzonantno skupino -*wc* → -*wpc* namre~ njune medparadigmatske vezi ni o{ibilo, ker so pogoj za interkalacijo izpolnjevale skoraj vse oblike sklanjatvenega vzorca tako maskulinativa *ovíc kot tudi feminativa *ovcš. Refleksa rezijanskih oblik rodilnika mno'ine maskulinativa in feminativa sta namre~ ta pogoj za~ela izpolnjevati, ~e se je v genitivih plurala tematskih samostalnikov posplo{ilo sklonilo *u*-jevske deklinacije (npr. g. pl. m. *ovûcy > sln. *ovíc > severozahodnosln. *ovxc > rez. *uvxc (posredno po analogni baritonezi v njivskem *úwc* (SLA), nelocirano *úpc* (Ramovč 1935: 34)) → **uwc-úw (< *óvw) > **uwpc-úw, prim. g. pl. *dnúw* »dnevov« (Bila (Steenwijk: 250)), in ko se je v genitivih plurala *a*-jevskih samostalnikov posplo{ilo sklonilo *i*-jevske deklinacije (Ramovč 1952: 60), npr. g. pl. f. *ovûcy > sln. *ovíc > severozahodnosln. *ovxc > rez. *uvxc → **uwc-í > **uwpc-í,⁸ prim. bilski g. pl. f. *uwcí* (Steenwijk:

⁸ Refleks kratkega nagla{enega polglasnika ustvarja v njivskem gradivu opozicijo *udovác*, *vás* »ves«, *pás* »pes« : *lonéc* (SLA). Izhodi{no rezijansko stanje *aš* < *ĩ/*ĩ (o tem Logar 1996: 235) je torej na

330), *upcí* (nelocirano Ramovš 1935: 34). Ker refleks rezijanske oblike za nominativ sg. maskulinativa *ovĭc takega pogoja nikoli ni izpolnjeval, je bil v tem oziru edina izstopajo-a in pri ohranjanju paradigmske konsistentnosti mote-a oblika. Tako v svoji paradigmi kot tudi v medparadigmski vezi s sorodnim feminativom.

3.2.2.1 Medparadigmska vez je najmo-nejši dejavnik, ki jezikovni sistem ohranja konsistenten in zato 'iv in tvoren. Prav medparadigmske vezi so namretem temeljni pogoj za obstoj vsakega jezikovnega sistema. Zato ne presene-a, da se ohranjajo tudi v {kodo ohranjanja nemotenega sistemsko pogojenega jezikovnega razvoja. Dogaja se, da je v oblikah ene paradigme zgodovinsko utemeljeni sistemski razvoj prav zaradi ohranjanja medparadigmskih vezi pretrgan, vanje pa se vne-sejo jezikovni podatki, ki so zgodovinski in sistemsko utemeljeni le v oblikah paradigme sorodnega leksema, s katero zato medparadigmska vez sploh obstaja. Samo zaradi ohranjanja medparadigmske vezi se na primer rezijansko *srákica* »srajca«, gori{. *srakica = ; *rakí; a* (Alasia), pkm. *srákica* glasi tako in ne *srá-ica, kot bi pri-akovali. Tudi cirkumfektirana intonacija v manj{alnici *nŕ-ca* k *nŕ-* ni zgodovinsko pogojena, ampak analo{ko zaradi ohranjanja medparadigmske vezi povzeta po sorodnem paru *nŕ-*, prim. hrv. *nò}ca*.

3.3 V paradigmi feminativa *áwca* (Njiva)/*wáwca* (Bila) je alternacija *u/á* rezultat disimilatorí-nega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi rezijanskimi vokali pred odpravljeno oksitonezo (npr. rez. *owpcš (nom. sg. f.) : *uwpc-í (g. pl. f.) → bilsko *wáwca* : *uwci*). Maskulativ *úbac/wĭbac* pa ima za izhodni slovenski *o samo *u*-jevski refleks, in sicer navadnega (Njiva) ali zasoplega (Njiva + V Bili). V rezijanski paradigmi maskulinativa *ovĭc je bil vokal *u < sln. *o* tako kot v rezijanski paradigmi feminativa *ovcš lahko rezultat disimilatorí-nega prehoda prednaglasnega *o > u* pred visokimi vokali, npr. nom. pl. m. *ovĭ > sln. *ovĭ > rez. *uwpcĭ > bilsko *uwci, njivsko *ĭwca. Toda v dajalniku in mestniku s sklonilom **-ŭ* je enak vokal iz *o lahko nastal po asimilaciji *o - ŭ > u - ŭ*. Medtem ko ima bilski govor v takih primerih vedno le navaden vokal *u*, lahko v njivskem pri-akujemo tudi zasoplega, prim. bilsko *luncĭ* (d. sg. m.) »loncu« (Steenwijk 1992: 277), *wudu-wci* »vdovcu« (isti: 328), *utrukĭ*. »otroku« (isti: 329) < *otrokŭ, tudi *klubĭk* (isti: 268), toda njivsko *kĭbĭk* »klobuk« (SLA) < *klobŭkw z zasoplim asimiliranim vokalom. Enako razmerje med rezultatoma, tj. navadno : zasoplo, je mogo-e ugotoviti tudi pri *u*-jevskih vokalih, ki so disimilatorí-nega nastanka pred visokimi predhistori-no kratkimi vokali, prim. njivsko *mĭĭa* »moji« (SLA) < *moĭ (= bilsko *mujĭ* (Steenwijk 1992: 120)). Ker pa vse rezijanske sklonske oblike maskulinativa *ovĭc pogojev za disimilacijsko ali asimilacijsko ukanje niso izpolnjevale (npr. sln. *ovĭc (nom. sg. m.) > rez. *ovšc; sln. *ovcš (g. sg. m.) > rez. *owpcš), bi kot pri feminativu tudi v paradigmi maskulinativa pri-akovali alterniranje *uĭ : í*, npr. rez. *ovšc (nom. sg. m.), *owpcš (g.), *uwpcĭ (d.); *uwpcĭ (nom. pl.), *uvxc (g.) → **uwpc-úw...* Po analogni uvedbi baritoneze pod vplivom feminativa, ki je morala delovati {ele po nastanku vokalnoharmoni-nih zasoplih vokalov v nenagla{eni po-

Njivi za labiali ohranjeno?

ziciji, so se iste oblike verjetno glasile: *ávac (nom. sg. m.); *áwpa (g.); bilska podstava *wúwpcu / njivska podstava *Íwpcu (d.); bilska podstava *wúwpci / njivska podstava *Íwpci (nom. pl.); *úwpcuw (g.).

3.4 Po odpravi prvotne genitivne oblike plurala maskulinativa *uvxc < *ovûcy je brez fonetičnega zaporedja -wpc- v paradigmi ostala samo oblika za nominativ singulara. Ker je v tem izstopala tudi v odnosu do medparadigmatsko povezanega feminativa, se je na tej stopnji za-ela internoparadigmatsko analo{ko »posodabljati« z uravnavo po stranskosklonski osnovi. Pri-akovali bi, da bi se »manjkajo-i« p v nom. sg. *ávac iz osnov *áwpc-/úwpc-/Íwpc- prenesel po najbolj preprosti poti: *ávac → *áwpac. Taka internoparadigmatska izravnava bi bila tipolo{ko primerljiva z vnosom konzonanta h v rez. (in splo{noslovenski) imenovalnik náhat »noht« namesto *nágat ← *mǫgwtý na podlagi stranskosklonskega h, ki je asimilacijsko nastal v zaporedju -ht- < *-kt- < *-gt- < *-gwt-. Toda analogija je delovala drugače. Konzonantno zaporedje -pc- je bilo ob-uteno kot organski del osnov *áwpc-/úwpc-/Íwpc- in izena-eno z zaporedjem -pc- v alternacijskem vzorcu -b-c : -pc- paradigmem tipa *clíbac, g. *clípca »hlebec« ← *chvbycy, g. *chvbyca, prim. rez. líbac, g. pl. líwcuw (Bila; Steenwijk 1992: 275). V nominativ singulara maskulinativa se je p zato vnesel v zvene-i varianti: *ávac → *áwbac. Popolnoma enak analo{ki vzorec je namre- spro' il nastanek krajevnega imena Doberdob, g. -a, ki je v tej foneti- ni podobi potrjen 'e v 16. stoletju (Nahtigal: 180). V prvotno obliko *dobĭr-doĭ »dobri dol« se je po analogiji s stanovni{kim imenom *dobĭr-doĭpc⁹ z interkaliranim p iz *dobĭr-doĭci (Ramovč 1924: 40) vnesel b in ne p: *dobĭr-doĭ → *dobĭr-doĭb. Izglasni -b v tñ. Doberdob torej ni nastal »vsled u-ene naslonitve na besedo dob < *dǫbw«, kot je menil Ramovč (1924: n. m.), ampak v 'ivem jeziku kot rezultat analo{kega vzorca, ki je bil tvoren tudi pri nastanku rez. úbac/wĭbac.

3.5 Po analo{kem vnosu b-ja v nominativ se je paradigma maskulinativa glasila npr. *áwbac (nom. sg. m.), *áwpa (g.), *úwpcu/Íwpcu (d.) ...; nom. pl. *úwpci/*Íwpci ... Na tej razvojni stopnji je morala slediti analo{ka izravnava vokalnega stanja v paradigmi na tak na-in, da se je vokal á iz vse paradigme izlo-il v korist u-jevske vokalne barve in stanje je bilo naslednje: *úwpc-/úwbac- ali *Íwpc-/Íwbac-. Podobno analogijo lahko kar v rezijanskem gradivu ugotovimo pri paradigmi *chvbycy (m.), g. *chvbyca »hlebec«, kjer bi zaradi nastale predhistori- ne opozicije kratko : dolgo pri-akovali vokalno alternacijo z vokalom t v imenovalniku in í v ostalih sklonih, a se je tako v Bili (líbac, g. pl. líwcuw – Steenwijk 1992: 275) kot na Njivi (clíbac – SLA) posplo{il en, stranskosklonski vokal í < *t: líb/w- oz. clíb- ← g. sg. *chĭbca < *chvbyca. Naslednja razvojna stopnja, ki jo je potrebno predpostaviti, je odprava supletivnosti v paradigmi na tak na-in, da se je posplo{ila nominativna osnova *úĭwbac-, kakor je mogo- e sklepati iz predstavitve Baudouina de Courtenaya: úbac, akz. sg. úbaca. Na tej razvojni stopnji se je

⁹ Foneti- ni razvoj iz prvotnega *dobĭr-doĭb v *dobĭr-dob je {el preko *-oĭ- + *û-, prim. zahodno- kra{ko cārĭlĭ < Cerovlje (Ramovč 1935: 68).

medparadigmatska vez med feminativno osnovo *áwpc-/úwpc-/uwpc- in maskulinativno *úÍwbac- verjetno 'e tako o{ibila, da je pri delu Rezijskih obstajala le {e kot druge medparadigmatsko samo semanti-no povezane, npr. bilsko wáwca : mulón, osojansko áwca : ovén.

3.5.1 Nadaljnji razvoj rezijske feminativne osnove *áwpc-/úwpc-/uwpc- in maskulinativne *úÍwbac- je bil le {e foneti-en. Zaporedje labialov *wb* in *wp* se je reduciralo v *b* in *p* in dalo feminativne osnove *ápcc-/úpc-/upc- in maskulinativno *úÍbac-, prim. rez. *p-éra* »v-eraj« (nelocirano Ramovš 1935: 38) < *wp-era < *vy-era, *bzamt* »vzame« (nelocirano Ramovš 1935: n. m.) < *wbzame < *wz-òme(*twý*). Temu pa je v delu rezijskih govorov sledila odprava prve zapore v zaporedju *pc* [*pts*] in nastanek konzonzantne skupine *wc*, prim. wáwca (Bila (Steenwijk: 330)) s starej{o foneti-no stopnjo wápca za isti govor (SLA), g. pl. m. líwcuw »hlebcev« ob nom. sg. m. líbac »hlebec«, líw~a »lep{a« (Steenwijk 1992: 275); áwca (Solbica (SLA)); áwca in s starej{o foneti-no stopnjo ápca (Osojane (SLA)); áwca (Njiva (SLA)).

4 Z zgornjo analizo sem posku{ala pokazati, da je osamljeni rezijski leksem *úbac/wÍbac* po povsem rezijskih foneti-nih razvojih, in sicer najprej po medparadigmatskih ter nato znotrajparadigmatskih analogijah nastal iz izhodi{-nega rezijskega *ovšc < sln. *ovĭc < slov. *ovocy v ~asu, ko so bile vezi s koro{ko dialekti-no osnovo od 14. stoletja dalje 'e pretrgane. Morda bodo nadaljnje sistemati-ne analize rezijskih foneti-nih razvojev spremenile mojo relativno-kronolo{ko razporeditev posameznih razvojnih stopenj od sln. *ovĭc do rez. *úbac/wÍbac*. Upam pa, da je bilo vendarle pokazano a) da je bil refleks sln. *ovĭc v rezijskem sistemu v medparadigmatski vezi z refleksom sln. *ovcš in da je prav ta medparadigmatska vez povzro-ila nastanek sekundarne baritoneze v *úbac/wÍbac*, b) da alternacija *u* : Í namesto pri-akovanega *o*-jevskega vokala izvira iz ~asa, ko je bila rezijska paradigma za *ovĭc (m.) {e oksitonirana in ko so prednaglasni *u*-ji nastajali po disimilaciji pred rezijskimi visokimi vokali ali asimilaciji pred rez. *u*, pri ~emer zasopli Í izvira iz njivskega sistema pred prvotnimi rezijskimi nagla{enimi kratkimi visokimi vokali in kratkim *u*, c) da *-b-* le posredno odra'a rezijsko interkalacijo, ker je bil v imenovalni{ko osnovo iz stransklonske z zaporedjem *-wpc-* vnesen po enakem analo{kem vzorcu kot v tpn. *Doberdob*.

4.1 Naj sklenem, da je variantnost v proteti-nem *w-* internorezijskega izvora in da je proteti-ni *w-* bolj kot za Njivo zna~ilen za Bilo, nasprotno pa ima drugotno analo{ko nagla{eni zasopli Í svoj izvor v tistem sistemu, iz katerega se je razvil njivski in ne bilski govor. Samo v tem oziru je torej v Bili wÍbac lahko ob~uten kot tuja, nedoma~a beseda. V njivskem govoru so namre~ zasopli *u*-jevske vokali v prednaglasni legi pred prvotno rezijsko kra-ino precej pogosti, v bilskem jih pa ni, npr. njivsko *kĭ bĭk* »klobuk« (SLA) < *klobŭkw (: bilsko *klubĭk* (Steenwijk 1992: 268)), *mĭĵa* »moji« (SLA) < *moĵi (: bilsko *myĭ* (Steenwijk 1992: 120)), *hĭrt* »gori« (SLA) < *gorz (: bilsko *gort* (Steenwijk 1992: 258)), ~ĭvtk (m.), g. ~ĭvtka »lovek« (SLA) < *~ylovzkw, g. *~vka (: bilsko *řlovzk*, g. *řlovzka* (Steenwijk 1992: 316)), toda njivsko *hurtc* »oreh« (SLA) < *orzchw (= bilsko *wortj*

(Steenwijk 1992: 328)), *kuřmĩ* (SLA) < *kořno (= bilsko *kořnu* (Steenwijk 1992: 269)) ...

5 Ker *ovĩc (m.) »oven« potrjuje tudi Gutschmannov slovar, je bil ta slovenski leksem vsaj rezijansko-korořki. Le tema dvema obrobnima slovenskima sistemoma je torej uspelo ohraniti praslovanski medparadigmatski arhaizem *ovõcy (m.) : **ovyc#* (f.).

LITERATURA

- COURTENAY, J. Baudouin de: *Rezijanski slovar*. Fotokopija rokopisa mi je bila dostopna na In{titutu za slovenski jezik Frana Ramov{a ZRC SAZU.
- FURLAN, M., 1994: Etimolo{ko raziskovanje slovenskega besedja. Od Jarnikovega do Miklo{i-evega etimolo{kega slovarja. *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 27. 6.–16. 7. 1994. Zbornik predavanj. Ljubljana. 7–22.
- ILLI^SVITY^, 1963: *Imennaja akcentuacija v balt{skom i slavjanskom*. Moskva.
- JURI[I], B., 1973: *Rje-nik govora otoka Vrgade* II. Zagreb.
- LOGAR, T., 1996: *Dialektolo{ke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ljubljana.
- LORENTZ, F., 1971: *Pomoranisches Wõrterbuch* III. Berlin: Akademie Verlag.
- MATI^ETOV, M., 1998: *Iz rezijanske leksike – Jazyki. Malye i bol{ie...* In memoriam acad. Nikita I. Tolstoj. *Slavica Tartuensia*. Tartu. 49–62.
- NAHTIGAL, R., 1917: Doberdõ – Doberdob. *Carniola* VIII. 163–191.
- RAMOV[, F., 1924: *Histori-na gramatika slovenskega jezika* II. *Konzonantizem*. Ljubljana.
- – 1928: Karakteristika slovenskega nare-ja v Reziji. *Asopis za slovenski jezik, knji^evnost in zgodovino* VII. 107–120.
- – 1935: *Histori-na gramatika slovenskega jezika* VII. *Dialekti*. Ljubljana.
- – 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- – 1997: *Zbrano delo*. Druga knjiga. Ur. J. Topori{i-. Ljubljana.
- RIGLER, J., 1972: O rezijanskem naglasu. *Slavisti-na revija* XX. 115–126.
- SLA – *Gradivo za Slovenski lingvisti-ni atlas*. Hrani ga Dialektolo{ka sekcija In{tituta za slovenski jezik Frana Ramov{a ZRC SAZU.
- SRNG – *Slovary russkix narodnyx govorov. Vypusk dvadcaty vtoroj*, 1987. Leningrad.
- SS – *Sorbischer Sprachatlas* II. *Viehwirtschaftliche Terminologie*, 1968. Bearbeitet von H. Faßke, H. Jentsch und S. Michalk. Bautze.
- STEENWIJK, H., 1992: The Slovene Dialect of Resia. San Giorgio. *Studies in Slavic and General Linguistics*. Volume 18. Amsterdam – Atlanta.
- TOMINEC, I., 1964: *rnovr{ki dialekt*. Ljubljana.
- VALJAVEC, M., 1897: Glavne to-ke o naglasu knji^evne sloven{tine. *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*. Knjiga CXXXII. Zagreb.

SUMMARY

The phonetic development from the primary Slov. form *ovĩc (m.), g. **ovc\$* »ram« into the rezijansko one *ũbac* (m.) »ram« (Njiva) and *wĩbac* (Njiva, V Bili) respectively and not into the phonetically expected *ovác (Njiva) / *wovĩc (V Bili) is explained by the following internal rezijansko developments: a) the unexpected retraction of the stress is due to the analogical influence of its gender pair *áwca* »sheep« (Njiva) / *wáwca* (V Bili); b) the vowels *ũ* and *ĩ* instead of expected *o originate from the stage when the rezijansko reflex of the

Slov. *ovĭc (m.) was still end-stressed and when the development of rezijansko *u*-vowels from the unstressed *o* in the position before rezijansko high vowels (dissimilation) and before the vowel *u* (assimilation) took place; the vowel *ĭ* originates from the system of Njiva speech where these centralised vowels have developed in the position before the original rezijansko short stressed high vowels; c) consonant *-b-* only indirectly indicates the rezijansko intercalation of the labial stop between *-w-* and *t, d, ʒ, ~, s, z, ʃ, ʒ, n, l*; it was introduced from the consonant cluster *-wpc-* in the casus obliqui stem into the nominative stem as *-b-* (and not *-p-*) on the pattern of the paradigmatic type *clĭbac, g. *clĭpca in the same way as in the toponym *Doberdob* ← *dobĭr-doŭ.

